

ЗАМАН

Газета издаётся на балкарском языке с 1924 года

Интернет-версия: smikbr.ru/zaman

КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ
ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУНУ ГАЗЕТИ

ВРЕМЯ

ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА
КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Магъаналы иш

Багъыу махкемелеге — жангы улоула

КъМР-ни Башчысы Казбек Коков ара район больницалагъа жангы санитар автомобильден 25-исин бергенди. Ол къууанчлы иш Нальчикде Келишиулюкню майданында ётгенди.

Багъыу махкемелеге керекли улоула Прохладна, Терк, Урван, Лескен, Чегем, Черек, Элбрус муниципал районлары амбулаторияларына берилгендиле. Аллай автомобильлени дагъыда Огъары Мал-

къарны участка больницасы, Нальчикде шахар поликлиника да алгъандыла. Машинала участкалы врачла эмда биринчи медицина болушлукъ этген службада ишлегенле саусузлагъа не къадар терк

жетер ючюн берилгендиле.

– Биринчи медицина болушлукъ бериуню игилендируню программасы Россейни Президентни Владимир Путинни буйругъу бла ишлеп башлагъанлы бери эл амбулаториялагъа, поликлиникалагъа, поликлиника бёлумлеге 60 санитар автомобиль алыннганды. 2025 жылда аллай улоудан дагъыда 15 чакълы бирин алыргъа мурат этебиз, – дегенди Казбек Коков.

Андан сора да, ата журтлу автомобиль промышленностьну айнытуню программасына кёре профилактика къараулары бла диспансеризацияны бардырыуа кёчюрюлючю флюорографла бла маммографла алыннгандыла. Алгын а республикагъа аруулары алгъадан ачыкълау жаны бла тогъуз кёчюрюлючю кабинет, маммография эмда флюорография тинтиле бардырыуа да бир комплекс берилгендиле. «Саулукъ сакълау» миллет проектге кёре уа 2021 жылдан бери аллай 10 комплекс алыннганды, деп билдиргендиле КъМР-ни Башчысыны бла Правительствоосуну пресс-службасындан.

Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысы К.В.Коконун Ата журтну кьоруулаучусуну кюнү бла **АЛ Г Ы Ш Л А У У**

Къабарты-Малкъар Республиканы хурметли жамауаты! Сизни Ата журтну кьоруулаучусуну кюнү бла алгышлайма!

Бу байрам кыралыбызны аскерини бла флотуну махтаулу тарыхыны белгисиди. Быллай кюнде биз Ата журтбузну кьоруулаучуларыны тюрлю-тюрлю телюлерин, къанлы къзауатда туугъан жерлери, Ата журтну эркинлиги эмда жалынчакъсызлыгы ючюн жанларынкъанларын аямай кюрешгенлени уллу хурмет бла эсгеремиз, аланы жигитликерине баш урабыз.

Улуу Ата журт урушуну ветеранларына уа биз энчи ыспас этебиз. Ма ол махтаулу телю нацизмни ууатханын, кыралыбызны бла битве дуняны огурусз кюден кутхарганын биз бир заманда да унутурукъ тойюлбюз. Аланы жигитликери халкъны эсинде Ата журтха кертичликини бла кишиликини таркыйазлыкъ ниет чыныгыулукъну аламант юлгюсюча къалыкъды.

Биз бюгонлюкде да кеслерини аскер борчларын бет жарыкълы толтургъанлары барысына да ырызлыгыбызны билдиребиз. Жюрегибизден келген алгышларыбызны энчи аскер операция баргъан тийреледе къуллукъларын бардырып, Ата журтбузну кьоркьуусузлукъуну бла келир заманын кеслерин аямай жигитча кьоруулауа аскерчилерибизге жоралайбыз.

Аланы араларында Къабарты-Малкъарны махтаулу жашлары да бардыла. Биз ала бла ёхтемленебиз эмда ала кёп да бармай Хорлам бла сау-саламат кьайтырыкларына ийнанобыз.

Барыгызгъа да кийик саулукъ, жюрек ырахатлыкъ тежейме, бар игиликке да сизни болсунла!

Окъуучулагъа таплыкъгъа

КъМР-ни Башчысы Казбек Коков республиканы битеулю билим берген махкемелерине 11 жангы школ автобус бергенди. Билим бериу учреждениялары таматалары да къошулуп кьуралгъан тюбешиу фахмулу сабийлени ачыкълау эм алагъа билеклик этю «Антарес» регион араны майданында кьуралгъанды.

Жангы улоулары Нальчик шахар округну, Зольск, Лескен, Прохладна, Терк эм Элбрус муниципал районлары школлары алгъандыла.

Казбек Коков битеулю билим берген учреждениялагъа автобуслары Россейни Президентни Владимир Путинни буйругъу бла РФ-ни Правительствоосу сатып алгъанын эсгертгенди. Муниципал кьуралулары оючулары бла кёп болмай бардырылгъан тюбешиуню эсеплерине кёре кыралны таматасы «Школ автобус» федерал программаны болжалын кёбейтгенди.

Бюгонлюкде окъугъан жерлерине улоуда жетдириуу бла

республиканы 168 битеулю билим берген организациялары окъуучулары жалчтылынадыла. Битеу да бирге ата журтлу автопромгъа билеклик этю программагъа тийишлиликде арт жылдада Къабарты-Малкъаргъа 231 школ автобус жиберилгенди.

Тарых шартла

Кишиге хорлатмагъан эмда таурухлу

23 февральда Россейде бек сыйген, халкъ багъалагъан байрамладан бири белгилениди – Ата журтну кьоруулаучусуну кюнү. Байрамны тарыхы 1918 жылда жангы Россейде Къызыл Аскер кьуралгъаны бла байламлыды. Быйыл а анга жюз жыл толады. Ол кезинден башлап бюгоннге дери да Россейли аскер дуня башында эм кючлю, душманнга баш урмагъан, бир заманда да хорлатмагъан, халкъны мамыр жашауун сакълагъан кюч болгъанлай келеди. Бу материалда уа биз аны тарыхында бир ненча шарт жыйшыдырыуа кюрешгенбиз.

Ишчи-элчи къызыл аскер (РККА), биринчиден, милицияча кьуралгъанды дерге боллукъда. Жангы кыралны бачамасы Владимир Ленин пролетариат хорлагъан Россейде аскер керек боллукъ сунмагъанды. «Къырал эм революция» деген китабында ол сауутланы халкъгъа юлеширге керекди, деп жаза эди. Алай Биринчи дуня уруш адамла кьолларында сауутла бла революцияны кьорууларгъа хазыр болмагъанларын ачыкълагъанды.

Ахыры 9-чу бетдеди.

Ачылыу

Шёндюгю
излемлеге кёре

КъМР-ни Башчысы Казбек Коков Прохладныйде бла Сармаковода жашагъанланы жангы школла хайырланьрга берилгенлери бла видео амал бла алгышлагъанды.

Ол мектепле Россейни Президенти Владимир Путини башламчылыгы бла къуралгъан «Билим» миллет проектге кёре ишленгендиле.

Сармаковода ол узакъ 1924 жылда къуралгъан 1-чи номерли мектепди. 1958 жылда уа анга деп 175 окъуу

жери болгъан сегизжыллыкъ школну мекеманы ишленгенди. Бюгонлюкде анда 250-ден аслам сабий окъуйду. Ма аланы саны эсге алынып, 275 окъуучугъа жангы мекема сөөтилгенди.

Прохладныйде А.С.Пушкин атлы 8-чи номерли школ 560 окъуучугъа деп ишленгенди. Аны тарыхы төрөннге кетеди – 1937 жылгъа. Бир жылдан а анга айтхылыкъ орус поэт Александр Сергеевич Пушкинини аты берилгенди. Жангы мекема ишлерге деген оноуну Казбек

Жангыртуу

Автобуслар Нальчикни
орамларына чыгъарыкъдыла

Нальчикде пассажирлени жюрютюу рейслеге жууукъ кезиуде жангы автобуслар чыгъарыкъдыла. Тюнене республикагъа 44 машина келтирилгенди. Аланы шахаргъа бериуге аталгъан жумушлагъа КъМР-ни Башчысы Казбек Коков, Парламентни спикери Татьяна Егорова, министрле, депутатла, шахарны администрациясыны келечилери кыатышхандыла.

Къууанчы ишле уа Москвада ВДНХ-да Къабарты-Малкъарны кёрмююндо ачылгъандыла. Андан Нальчикде Келишилуюкно майданы бла видеосвязь къурылып, РФ-ни транспорт министри **Виталий Савельев** шахарчылары бу магъаналы иш бла алгышлагъанды.

Казбек Коков а къыралны оюучуларына регионнга быллай болушлукъ этилгени ючюн ыразылыгын билдиргенди.

Республикагъа «CITYMAX 9» эм «Вектор NEXT 8.8» автобуслар келтирилгендиле. Ала кондиционерле бла жалчытылыныпдыла, саулукуларына кёре чекленген онглары болгъан адамлагъа тап болумла да къуралгъандыла. Дагыда ахчаны къолдан-къолгъа берир кереклиси боллукъ тийюлдю, жол ючюн телефонну неда картаны болушлугу бла төлерге жарарыкъды.

Республикагъа пассажир транспортну жангыртуугъа федерал программаланы чеклеринде 400 миллион сом казна кредит берилгенди. Казбек Коков журналистлени сорууларына жууапла бере билдиргенди, ахча 15 жылны ичинде къайтарылыкъды.

Онгуруу

Кёп болмай регионланы араларында этилген болушлукъну чеклеринде КъМР-ни Башчысы Казбек Коковну буйругуу бла Херсон областыны Скадовск муниципал округуну Михайловка элинде фельдшер-акушер пункт ишленгенди. Алгыннгы медицина учреждение, 2022 жылда

Коков 2021 жылда Прохладныйде болгъанда эмда мектепни устазлары бла тубешгенде, чыгъаргъан эди. Дерсле асламысында экинчи корпусда бардырылгъандыла, анда уа жерле жетишмегендиле. Жангы мекеманы мектепни 1960 жылда ишленген эски кесегини орунунда сөөгендиле, аны шёндюгю корпуска къошуп.

Эки мектепни да эрттеден келген ахшы төрелери бардыла, ала сынаулу устазлары бла да атларын айтдыргъандыла. Ол окъуу юйледен белгили алимле, къырал къуллукъчула, врачла, педагоглар, аскерчиле да чыкыгъандыла.

– Ол эки мектепни да жангыртмай жарарыкъ тийюл эди. Энди ала бир смен бла окъутуугъа кёчгендиле, алада билим берир шёндюгю заманга келишеди, къоркыуузулукъ да жалчытылынады. Окъуучулагъа да тап онгла къуралгъандыла. Мектепдеде жангы окъуу оборудование бла мебель салынгандыла. Экисинде да энди физикадан, биологиядан, химиядан бютюн терен билим алырча лаборатор классла, жыйылыула бардырылуучу эмда спорт залла, къол усталыклагъа юйренирча кабинетле, тынгылы китапханала бла ашханала бардыла, тийрелери да тап халгъа келтирилгендиле. Ахшы жолгъа! – дегенди Казбек Коков телеграм-каналында.

– Пассажир транспорт РФ-ни Президентини буйрукларыны чеклеринде жангыртуулады. Кредитни процентлери жокъдула. Бу ахча республикада артыкъда магъаналы сорууну тамамларгъа онг бергенди. Тинтуледен ачыкъланганчы, республикагъа быллай жюз автобус керекди. Болсада автотранспорт предприятия эмда знтта 70 автобус болгъанын да белгилерчады. Аны бла бирге энчи иели компанияла да бардыла. Энди уа автотранспорт предприятияны машиналарын жангыртуу мадарла керекдиле. Тюзюнлей эфирде манга пассажирлени жюрютюу бла байламлы соруула берилгенлери эсигизде болур, ол санда шахарны тийресинде микрорайонлада жашагъанладан. Аз-аздан жарысулу соруула кетериле барадыла. Бек магъаналысы уа автобуслар шёндюгю излемлеге келишедиле, адамлагъа тап болумла къуралгъандыла, – дегенди Казбек Коков журналистлеге бу ишни юсюнден.

ТИКАЛАНЫ Фатима.

Эл мюлк

Малла асламыракъдыла

Къырал статистика ведомствону Шимал Кавказда бёлюмюню тергеулерине кёре, Къабарты-Малкъарда малланы саны кёбюрек болгъанды. Быйыл биринчи январьда кёрюмдюню былтыр ол кюндеги бла тенгештиргенде – 1,6 процент къошханды. Анга кёре республикада мюлккени бар тюрлюлеринде 277,3 минг мал барды, ол санда 146,3 минги – ийнекледиле. Къойланы бла эчкилени санына уа андан да иги къошулгъанды (14,3%), юй къанатлылары саны да 10,8 процентге кёбюрек болгъанды.

Малланы ючден экиси, къойланы бла эчкилени эмда юй къанатлылары къырк процентден аз асламырагъы иели мюлккеледиле. Къалгъанларын а элчи мюлккеле эмда энчи предпринимательле тутадыла.

Сугъарыуу хайырын ангылайдыла

Басхан районда ахыр беш жылны ичинде хайырланьугъа 2,7 минг гектар сугъарылгъан жерле берилгендиле. Алада суу салгъан 31 улуу машина ишлейди. Быллай техниканы «Агропромьшленность комплексни продукциясыны экспорту» регион проектни хайырындан сатып алыргъа онг чыгъады, дегендиле КъМР-ни Эл мюлк министрствосунда.

Мелиорация этилген жерлени саны кёбейе баргъаны ючюн тирлик да жылдан-жылгъа асламыракъ бола барады. Сёз ючюн, бу районда былтыргъы кёрюмдюлени 2019 жылныкъыла бла тенгештиргенде, 32 процентге кёп мирзеу, 2,6 кереге кёп чёплеу, 2,2 кереге кёп картоф, тахта кёгетледен, жемишледен эмда наньыкъладан да экишер кереге кёп ёсдюролгенди. Сабанланы ёлчемеи уа тюрленмегенди.

Былтыр бир гектардан 69 центнер мирзеу, 200 центнер тахта кёгетле алгъандыла. Ала бурунгу жылдан 12 эм 49 процентге кёп болгъандыла. Картофну эмда жемиш-наньык продукцияны тирликчилиги уа 11 эм 23 процент къошханды. Элчиле, аны бла келенип къаламай, аладан да иги кёрюмдюле болдурругъа умутлудула.

УЛБАШЛАНЫ Мурат.

Юйретиле

Миллет хазналагъа
сейирни къозгъай

Нальчикде Женгил промышленность колледжде бизни республикада жашагъан халкъланы тарыхлары эмда адет-тёрелери бла байламлы илму-методика семинар бардырылгъанды. Ол КъМР-ни Жарыкъландыруу эм илму министрствосуну башламчылыгы бла Илмуно кюнине жораланып къуралгъанды. Анга сыйлы къонакълача министрствону профессионал билим берген бёлюмюню таматасы М.В.Абазов, къолдан усталаны республикалы арасыны директору А.Х.Урусов да чакырылгъан эдиле. Аладан сора да, аны ишине шахар школланы, колледжлени директорлары, устазлары, класс башчылары да кыатышхандыла.

Семинарны кезиунде «Къабарты-Малкъарны миллет хазналары эмда аланы ёсип келген төпюлеге сакълау», «Жаш адамланы миллет адет-тёрелерине сейирлерин къозгъау», «Ата-бабаланы ниет байлыкъларын билиу», «Адет-төрени билмеген адамны къылыгы ариу болмаз» деген докладла этилгендиле.

Бу жыйылыуу къурагъанла школчулары усталыкъ сайлай билирге юйретиле да эс бургъандыла. Аны кезиунде алтын халыла бла накышла сала билиуно, алтындан, минчакъладан абериле ишлеуно жашырынлыкъларын ачыкълагъан мастер-классла да кёрюзтюлгендиле.

Ата журтубузга күүлук этгенлеге, аны

Улуу Ата журт урушну жылларын да да, уруш сынаулары болган душман кыралыбызга 190-чы дивизия (беш миллион адам), мингле бла танкла эм самолётла чапканда да, Кызыл Аскер душманны аллында кыты сөөлгенди. Анга шагъатлык этген кеп шартла

Сталинград ючюн сермеш да не бла бошалганы битеу дунягъа белгиледи.

Улуу Ата журт уруш башланган биринчи кюнде окъуна деменгили кыралны битеу миллетлери кюйсюз душманны ууатыргъа кетюрюлген эдиле. Къабарты-

Бир ниетлик

Кюйсюз душманны къртургъа кызына

Къулийланы Къайсын.

Малкъарда да ал кюнден окъуна ууулауулагъа къажуу къазаутга битеу кючлени бла ырысхыны жыйышдырыу башланганды. Таулула, къабартыла, оруслула, башха халкъланы да келечилери Ата журтну къроруларга фронтха кетгенди. 1941 жылда кюз артында 115-чи атлы дивизия кърарга оноу этилгенди. Анга кеслери ырызлыкълары бла киргенле да кеп болгандыла. 1942 жылда 2 майда дивизия уруш эте турган Кызыл Аскерни къауумна къошулганды, 26 июльда уа Улуу Мартыновканы кытында кызыу сермешлеге киришгенди. Аны андан сау къалган кесеклери уа Сталинградха кечюрюлген эдиле.

Таулу халкъ да ол кыяны урушха хайт деген 10 минден аслам жашын жибергенди. «Эстеруноу китабында» болган шартлага кере, Улуу Ата журт урушда таулуладан 4335 адам елгенди.

Онгларына кере малкъар элдеде жашаганла да болушхандыла фронтха. Таулу тиширлула жюнден келекле, чындайла эшгенди, жамычыла этгенди.

ЖАУНУ АЛЛЫНА ТАУКЕЛ ТУРГАНДЫЛА

Россей Федерацияны Къырал архивинде болган шартлага кере, уруш жыллада аскерге чакърылган, кеслери ырызлыкълары бла да фронтха барган жашларыбыз бла кызыларыбыз 12,7 минг болгандыла.

Кеп таулу жашла, взводлага, роталага, батальонлага, полклага башчылык эте, душман бла сермешле кишилики бла жигитлики юлгосюн кертюзгенди. Лётчик Байсолтанланы Алим Къабарты-Малкъардан биринчи болуп тийишли болганды бийк даражалы атха – Совет Союзу Жигити. Ол 277 кере жетишмили учанды, душманны 23 самолётун агъызганды. Уммайланы Мухажир а Одесса ючюн сермешледе этген батырлыгы ючюн тийишли болганды ол махтаугъа.

Малкъар халкъны келечилери Улуу Ата журт урушну ал кюнеринден башлап битеу фронтларында да сермешгенди. Брест къаланы Чочайладан, Созайладан, Батчалдан, Джаппуладан, Байзулладан, Борчалдан эмда башха тукумуладан жашларды кърорулагандыла. Къулийланы Къайсын урушха 1941 жылда жаз башында Латвияда тюбеген эди. Сталинград фронтда аскер корреспондент болганды. Кеп шахарланы азатлаугъа кытышханды. Жигит танкчы Залийханланы Магомет фронтха 1941 жылда 7 ноябрьде Кызыл майданда параддан кетген эди.

Москва ючюн къазаут этгенлени араларында Геляхланы Исакъ, Асанланы Мурадин, Бёзюкланы Ахмат эм кеп башхала болгандыла. Къыралны ара шахарын кърорулап жоугландыла Хаммаланы Заррат, Малкъондуланы Ахмат, Атмыр-

Байсолтанланы Алим.

Уммайланы Мухажир.

Эзелланы Зекерия.

заланы Магомет эм кеп башхала. Сталинград ючюн кюйсюз сермешледе Уналаны Баттай, Ностуланы Магомет, Хожаналаны Биязулка, Туменланы Хадис, Атгасуланы Мухтар бла Салих эм кеп башхала батырлыкъларын кертюзгенди.

Кавказ ючюн да Занкишиланы Алий, Къудайланы Ахмат, Малкъондуланы Алий, Ахкёбелланы Алишар, Батчаланы Доммай, Негерланы Эрменбий эм башхала канларын-жанларын аямай сермешгенди...

Улуу Ата журт урушда Хорламны келтириуге кыйын салган жашларыбызны бла кызыларыбызны барысыны да атларын санап чыккъан кыйынды. Тарых илмуланы доктору Аккыяны Светлананы шартларына кере, 16 таулу кертюзюлген эди Совет Союзу Жигити деген атха. Алай белгили сылтаула бла ол алага берилмей къалган эди. Аланы араларында Теммоланы Юсюп, Эзелланы Зекерия, Элсюерланы Кёккёз, Османланы Дадаш, Къудайланы Шамшоддон, Зокаланы Къонакъ, Черкесланы Сарбий эм башхала бардыла.

Жыл сайын Улуу Хорламны кюноне эмда Ата журтну кърорулауу кюноне атап чыгарган номерлерибизде биз жигитлерибизни атларын сагъынмай къыймайбыз. Ма бюгюн да бир къаууму юсюнден жазыбыз, суратларын да басмалайбыз.

Эхтемлик

Батырлыгы ючюн – Кишилики ордени

Бусагъатда бизни жерлерибиз, Украинада бара турган энчи аскер операцияга кытышып, жигитликери бла атларын айтдырадыла, кырал саугъалага да тийишли боладыла. Сёзсюз, биз ала бла эхтемленебиз!

Майор Башийланы Азрет аллай жашларыбыздан биринди. Ол Хабаровск крайда күүлук эте турганлай атланганды энчи аскер операцияга. Анда штурмла батальон кърорумунда күүлук этеди. Бу кюнде уа Кишилики ордени бла саугъаланганды. Таулу жаш жаралы болган онеки солдатны, окъла тюбюнден чыгарып, ёлюмден кутхарганды. Азретни эмда аны аскер тенглерини хайырындан жаралы солдатла бары да госпитальга элтилип, тийишли медицина болушлук алып, сау къалгандыла.

Украинлы миллетчиле бла арта барган башха къазаутга кытыша, жарсыугъа, Башийланы Азрет кеси да, ауур жаралы болуп, госпитальга

түшгенди. Бусагъатда ол аскер медицина араладан биринде жараларына бакъдыра турады. Саулугъу игиге айланганды. Узакъ бармай, аягы юсюне боллукъду. Жаралы болганына да къарамай, госпитальдан чыккъанлай, аскер күүлугъун андан ары бардырыгъа таукелди. Ол Россейни махтаулу аскерини чынтты офицери болганына сёз да жокъду.

Этюрлюк

Биринчилени къауумунганды

Жансюйланы Аскарны жашы Эльдар СВО башланганды, аскер борчун толтуругъа барган жашланы биринчи къауумунданды. Ол Звёздный элде аскер ёлюмде келишим бла күүлук этгенди. СВО-да салынган борчланы толтура, кишилиги, батырлыгы ючюн Суворов атлы майдалга тийишли кертюзгенди. Бу кырал саугъа уа, болумга тийишлиликде, «...Ата журтну кърорулаганды, Россей Федерацияны сейирлерин сакълаганды, аскерчи кертюзген жигитлик ючюн...» бериледи.

Ол кюлени эсгерген кыйынды. Биринчи атышуда ауур жарала алганма – кюлуама, аякъларыма. Ол сермешни юсюнден кеп айтылганды, эшитген да болурсуз. Душманны къуршоуна тюшюп, андан чыккъан кезиуде болганма жаралы. Мени биргеме энтта Эзелланы Ануар бла Бачиланы Алим да болгандыла. Жашла экиси да анда жан бергенди, жаннетли болсунла,-деп эсгереди Эльдар.

Энчи аскер операцияны биринчи кюлери кыйын болганлары барыбызны да эсибиздеди. «БТР-лени болушлугъу бла мени эмда башха жаралы болганланы госпитальга ючюнчю кюн чыгаралгандыла»,-дейди ол.

Эльдар 2003 жылда къол салган эди аскерде күүлук этуно юсюнден келишимге. «Аскерчини усталыгъын сабийлигимден сыйгенме. Аскер училищеге кириге да кюрешгенме, болалмаган эсем да, сайлаума ыразыма»,-дейди ол.

Аскерде тууган нёгерлик бир заманда да унутулмайды. Башха тюрю болур амалы да жокъду, деп ышарады ушакъ нёгерим. «Аскерчи кырындашлык деп эшитген болурсуз. Кесибиз угъай, ююрле бла

байланыбыз. Аллай антлы нёгерлеримден бири Эзелланы Ануар эди»,-дейди Эльдар.

Биз ушагыбызны Ата журтну кърорулауу кюноню аллында бардыргъаныбыз себепли, Эльдар газетни окуучуларын, нёгерлерин байрам бла алгъышлайды. Жашауларын аскер бла байларга сыйген жаш адамланы уа къоркъмазгъа, муратларыны ызындан барырга чакъырады.

Хау, ал кезиуде кыйыныракъ да кёрюноур: юйде ата, ана не жумушунга да кыайгырады. Аскер а жашны кесини жашауу, жуукълары, тукуму, кыралы ючюн жууаплы болургъа юйретеди. Байрам бла алгъышлай, аскерчи нёгерлериме, «Заманлы» окуучуларына саулукъ тилерик эдим. Къауында жаралы болганла кысыа замандан аягы юсюне болсунла,-дейди ол.

Эльдар юйдегиси бла бирге юч сабий ёсдюреди – эки жашны бла кызыны. «Жашла аскерчи билим алып, бу усталыкны сайласала, ыязы боллукъду. Ата журтну кърорулауучусу не заманда да сыйлы, юрметли иш болганлай къаллыккъды»,-дейди Эльдар ушагыбызны ахырында.

бардыла: Севастопольну 250 кечени бла кюноню кърорулагандыла. Одессаны немислиле 90 кюноню тургандыла алламлай.

Къырк биринчи жылны кюз артында, душман Москвага жууукълашханында, «Россей деменгили кыралды, алай арха кетерге жерибиз жокъду, Москва артыбыздады», - дегенди Панфиловну дивизиясыны политругу Клочков. Панфиловчула 28 адам болуп, кыралны ара шахарына кириге кюрешген 50 танкны тохтатхандыла.

Элсюерланы Кёккёз.

Теммоланы Юсюп.

«Акь-Топуракъга элтген жол тарды, жардан энишегъ кьарасанг, төренликде суу гюрюлдеп, ташланы буруп барады. Тёгерин кызыл, сары, мор кьаяла кьуршалайдыла, анда-мында жолоучу да тубөбди. Ол кьаяла ичинде тар кьорюнеди, иги кесек жолну аланы ичи бла баргъанлай тураса. Алай элге жетген жерде уа аллай тамаша, кьз кьууандыргъан табигъат ачылады, жомакъдача, ариулукъ, төгерек кырдыкдан жашил болуп, узакъдагы кьаяланы тепелеринде уа акь кьар жылтырай», - деп башлайды кесини жолоучулугуно юсюнден сөзюн В.Я.Тепцов XIX ёмюрде Огъары Чегемге баргъанында.

Белгилисича, кьчгюнчюлюкге дери Чегем ауузунда иги кесек эл болгъанды. Жыйырманчы ёмюрге дери анда Чегем, Думала, Тызгы, Тузулгу, Жарылгы, Кьочхарташ, Годюргю, Жора, Бопу, Кьала, Иличири, Беттургу, Акь-Топуракъ, Булунгу, Орсундакь, Кам, Суусузла, Жууннгу, Быкьмылгы, Кькташ, Чижокь-Кьабак, Кьычегуен деген эм башха элле болгъандыла.

1896 жылда жамауатны башчысы Барзбийланы Муса ол эллени юсюнден былай жаза эди: «Беш жюз отуз жети арбаз барды, эр киши отоула бла тишируулары отоулары бир бирге кьошулмайдыла. Саулай эллени барысында да бирге 2295 эр киши бла 2184 тишируу жашайдыла. Дагыда онбеш межит ишлейди, төрт тюрлю тюкен да барды».

Дагыда Чегем ауузунда башха-башха кезиуледе жарыкъландыруучула Бла-рамберг, Ковалевский да болгъандыла. Тарыхха кьере, анда орналгъан эллени бек эртте кьуралгъанларына шагъатлыкъ этген эсгертмеле асламдыла. Алай ала кьайсы заманда кьуралгъанларын белгилерге тынч туююлдо. Нек дегенде таулада жашау кьыйынды, кьаялы жер болгъаны ючюн, ыркы келип, юйлени оюп, аны ючюн талай кезиуно ол элден башха жерге кьчген кезиуле да тубегенди, аман аууула жайылгъаны да болгъанды. Алай, бир насыпха, огъарыда айтханыбызча, кьчгюнчюлюк заманнга дери ол элле кьуралгъан болгъандыла.

ЖОРА

Ол эл Жора сууну кюнлюм жагъасында орналып эди. Аны себепли ёсдюрген мирзеулер да иги болуп, элдеринде кече-кюн да тохтаусуз ишлеп тургъан юч тирменлери болгъанды. Аны ючюн башха элдеде жашагъанла анга «Дуния жаннети» деп айтхандыла. Ары кьонакьга баргъанда, эр кишиле: «Орайда-осса, орайда, сыра барды Жорада!» - деп, эжиу этгенлери да кьалгъанды тарыхда.

Элли аты Жор (крест) деген сөздөн кьалгъанды. Бизни христиан диннге табынган кезиуден сакъланган эсгертмелерибиз Чегем ауузунда асламдыла. Ол элден узакъ болмагъанлай Мырсы тауну башында кеси заманында белгили болуп тургъан килисаны мурдуро да сакъланганды. Аны ючюн 1959 жылда археолог алим П.Г. Аркитас аны тинген эди. Аны кьабыргъаларында ташдан жорла ишленнгени сакъланганын да белгилеген эди ол.

Тарых

Чегем ауузуну бурунну эллери

Чегем ауузунда кьчгюнчюлюкге дери аслам эл бар эди. Аланы хар бирини да кесини энчи тарыхы, аты да болгъанды. Аланы бир кьауумуну юсюнден биология илмуланы кандидаты Жаубермезланы Мурат архивле бла ишлеп, сейир затла жыйышдыргъанды. Аны ол иш бла шагъарей эттейк.

Семейственик древо племенного объединения «Чегем» (по данным архива М. Мурата)

Алай ислам дин келген бла, элде межит ишлегенди. 1899 жылда Шаханланы Басият кесини чыгармаларында Жора элли юсюнден айта эди. «Ала кеслерини жерлерине иеле болгъандыла. Жерлери аталарындан сабийлерине ётеди. Ол эл таубийденики деп айтылады», - дегенди. Анда Мурачаланы, Эбуланы эм Гудуланы тукьумлары жашагъандыла.

Жарсыгъа, жангы власть келгенден сора 1935 жылда анда жашагъанланы Акь-Топуракъ элге кьчюрюп, анда жашаргъа эм бермегенди.

ДУМАЛА

Думала Чегем бла Холам ауузланы бир бирлеринден айырылгъан, Кьардан сууну онг жанында тик жерде орналгъан эди. Ол тик болгъаны ючюн, бирлерини юйлени башы башхага арбаз болгъанды. Элли суу жагъада ташдан ишленнген суу тирменлеринден таньыргъа болгъанды.

Думаланы аты не сөздөн кьуралгъанын айтыргъа тынч туююлдо. Бирле туманлы жер болгъаны ючюн аталгъанды анга алай дейдиле. Барзбийланы Мусаны оюмуна кьере уа, Туумала (чанкала) дегенден кьуралгъанды. Думала кеси да эм уллу элден бири болгъанды, анда жюз алтмыш эки юйор жашагъанды.

Анда Туудулары, Гемулары, Жаникалары, Мызылары, Кьожаклары, Кьо-

жашлары, Кьалабеклары, Хочулары, Ахматлары, Жабеллары, Кьайталары, Кьаракъызлары, Кьонакълары, Тежалары, Сокуьрлары, Жансюйлары, Гудулары, Ахкьбеклары, Татчалары, Хархалары, Кькькьзылары, Уллубашлары, Локиялары, Жанатайлары, Жолалары, Шалмиылары, Малкьондулары, Хаджилары, Гоналары жашагъандыла.

ЖУУУННГУ

Бу эл Жуууннгу сууну сол жанында орналгъанды. Жуууннгу Сырт Йире таудан Акь-Топуракъга дери созулгъанды. Кьулийланы Кьайсыныны анасы да андан болгъанды, эсгерулеринде ол аны юсюнден былай жазгъанды. «Анам Узейрихан тау бийикде орналгъан Жуууннгу эл эди. Ол Чегем ауузунда эм ариу элденди. Мени эсимдеди, жолу тик болгъаны ючюн, ары ёгюз арбала бла баралмагъандыла, керекли затланы атланы, эшеклени сыртларына салып элтгенди».

Жуууннгу бийикде орналгъаны, жолу да кьыйын болгъаны ючюн, жауун жауса, жолу, ыркы келип, кеп кере бузулуп тургъанды. Алай краеведеле аламдан этилген карталаны тинтенде, ары дери да ол тик жерде, 3000 метр тенгизден бийикликде озгъан ёмюрледе эски шахар болгъанын айтхандыла. Анда эски юйлени мурдорлары да кьорюнедиле.

Элли атыны кьуралууно юсюнден бир

кьауум оюм барды. Бирле анда баргъан суу саулукъга хайыргы болгъаны ючюн, ауругъан кьойланы да анда жууундуруп, сау этип тургъанлары ючюн айтылгъанды алай дейдиле. Алай аны бла байламлы таурух да барды. Анга кьере, элли бийини бир ариу кызы терк-терк ол сууда жууунгъанлай тургъанды. Аны эслеген адамла уа: «Ма биягы жууунду», - деп айтхандыла. Андан сора элге Жууунду, ызы бла Жуууннгу дегенди.

Бийикде орналгъан элде башланган школ да ишлегенди. Анда биринчи устазла Тёппеланы Мухаммат бла Жабелланы Тембот болгъандыла. Дагыда анда Жаубермезланы жерлеринде межит да кьаланганды, анда Эннеланы Мураш бла Холаланы Молла эфендилик этгенди, сабийлени арап тилге да юйретгенди. Анда Жаубермезлары, Жолаблары, Кьулийлары, Бечеллары, Боллулары, Габолары, Жарашулары, Теуналары, Холалары, Чиммалары жашагъандыла. Жарсыгъа, 1935 жылда коллективизация болуп, анда жашагъан юйюрлени Акь-Топуракъга кьчюрюген эдиле.

ТУЗУЛГУ

Тузулгу бла Эл-Тюбу элли арасында беш километр барды. Ол Тузулгу сууну онг жанында орналып эди. Элли аты тузул деген сөздөн кьуралгъанды. Анда жангыз эки тукьум – Сотталары бла Гудулары – жашагъандыла, бары да бирге төрт юйор болгъандыла. Алай 1944 жылда анда жангыз Аталаны тукьумдан бир юйор болгъанды.

Коллективизация кезиуде сагъынлгъан эллени адамларын барысын да Акь-Топуракъга кьчюрюгенди. Аны ючюн 1935 жылга ол бек уллу элге саналгъанды. Ол Чегем чучуруладан бийигирекде, Кькташ сууну кьатында орналгъан эди. Кеси да Огъары Акь-Топуракъ бла Тёбен Акь-Топуракъга юлешингенди. Кькташ сууну онг жанында – Тёбен Акь-Топуракъ, сол жанында уа Огъары Акь-Топуракъ болгъанды.

1959 жылда П.Г. Аркитас археология экспедиция бла келгендеринде, ол элли жерлеринде бурунгу заманда да эл жашагъанын белгилеген эди. Анда табылган кьошуналга, адам суюклегере кьере алайда 10-12-чи ёмюрледе да уллу эл орналгъанын белгилеген эдиле.

Элге Акь-Топуракъ деп ол жерге кьере аталганды. 1937 жылда уа анда жетижыллыкъ школ ачылганды, анда биринчи устазла Валентина Константинова, Жабелланы Тембот, Тохаланы Хажибекир, Нанаш Сурамов, Газаланы Хызыр да окутхандыла.

Чегемлиле иш кёллюле, берекетлиле болгъанларыны да энчи чертирчады. Ол заманга кьере, ала ийнекле, кьойла, атла, ёгюзле, эчкиле тутхандан сора да, бал чибинле жайгъан устазла болгъандыла. 1931 жылда колхоз кьуралгъанында, Беш Тау Эл ары 2800 уллу мал, 18560 кьой бла 500 ат берген эдиле.

ТЕМУККУЛАНЫ Амина хазырлагъанды.

Эришуу

Хунерликлерин ачыкълагъандыла

Кьабарты-Малкьар кьырал университетде «Мистер КБГУ-2024» деген ат бла эришуу бардырылгъанды. Анга уа бу жол жетеулен кьатышхандыла. Аны башламчылары уа окьуу юйню жаш тёлю политика эмда юйретуи иш жаны бла управлениасыны келечилери болгъандыла.

Эм алгъа жашла сайлауладан ётгенди, кеслерини юслеринден презентацияла этип, аланы видеога алдыргъандыла, спонсорланы излегенди, жюрини кьауумун да тохташдыргъандыла. Бек сейири уа чыгармачылыкъ жаны бла эришуу болгъанды.

Жаш адамла кеслерини хунерликлерин ачыкълай, сөз ючюн, аскерчиле походда кьалай солугъанларын кьргюзтгенди, эрттегили халкь жырланы да айтхандыла. Бир-бирлери уа тепсеген да этгенди, кьобузда сокьгъанла да болгъандыла. «Хип-хоп», «брейк» дегенча тепсеулини

билгенлерин кьргюзтгенле да бар эдиле.

Эришууге кьатышханлагъа, баям, сооруулагъа жуауула берирге керек бёлум кьыйыныракъ кьорюнген болур. Мында чам, лакьырда эте билгенлерин, бир тюрлю болумну оюн халгъа буралгъанларын ачыкъларгъа керек эдиле.

Ызы бла жашла «Дипломат» атлы токенини быстырларында чыкьгъандыла сахнага, тойлагъа, кьурманлыкъларга кьалай кийинип барыргъа тийишлисин да кьргюзтгенди.

Жюрини келечилерини оюмларына кьере уа, кьараучуланы саугъалары Асанланы Тамирланга жетгенди. Ол КьМКЪУ-ну педагогика колледжини окьуучусуду. «Мистер КБГУ-2024» деген атха уа жалгъан интеллекте эмда тарихли технологияла институтну студенти Султан Кишев тийишли болгъанды.

МОКЪАЛАНЫ Зукура.

– «Адамны бир тюрлю бир терслигин көрсөзгүз, анга кел ашамагыз. Алай болганы аны насыпсызлыгын көргүзөтү. Аллаилга ачыуланмагыз, дерт да тут турмагыз. Жашау аланы ансыз да кыуандырык тойлодо...» – деучо эди ыннам. Ма көрүрөс артада...
Жилия тургбан нёгер кызымы

– Хау, аллай бир боллукду. Ол заманда мен... Аттасау улун бир жанына этип, тамам Байрамукну суюпо айлана эдим. Ол бызынгычы Байрамукну. Анга бармаганыма бюгон да сокурнама. Алай... Ол башха ханарды. Санга айтырыгым а, жаным: эс бурма, чырттан да эс бурма, Натифа, Зауурбекге.

гья алганма. Ол ол кызы кыайгылы болуп айлангынчы, юйно, жерни, аччачыгыбызды да кеси атыма ётдюргенме. Дертим а алдады алыкта.

– Ол айтханын? Натифа, жиягынын куюпо, кёз боулары ыз кыойган бетин анды бизге.

– Машина жюрюторге юйрөне турама. Тишируу салонлагга, психологга, спорт жаралагга жюрюйме... Кысыхасын айтханда, машина жюрюторге юйреткен жаш суюди мени – ол бири. Психолог суюди – ол экинчи. Спорт тренерим суюди – ол ючюнчю. Жашымы устазы суюди – ол тёртюнчю. Биринчи этажда жашаган кюншум жашаусуз болганды мени тилей – ол бешинчи... Ангыладынгымы? Сора дагыда Байрамукгга тюбөгөнме! Олду да ишни башы. Жашау энди башланады манга да, санга да. Ол биздеги бёкче Зекерия да, сени Зауурбектин да, шималдан келген чабакла кибик, ма алай жашаула кеч сыймекликлеринден. Ашыкмайкчы...

Энди эки нёгер кызым да, мени унутуп, мени не, баш иелерин да унутуп, машиналарына кюнуп, айланадыла салонлагга, психологга, спорт жаралагга. Каратечиледиле экиси да. Аланы жашауларында мудахлык, ауур сагышла, тарыгыула да жокдула энди. Тауусулгандыла. Биз насыпсызланы барыбызга да кыайдан жетсинле?

Жарлы эсенг, иш изле. Насыпсыз эсенг, насып сура. Ырысхынг кёп эсе, юлеш: кимге тон, кимге жыйрык, кимге кёлек, кимге жаулык бер. Итлеге – суюк, кыанатлылагыа тую ат. Мухалык сени жашауунга кирип, аны ойгунчу, чап, бар, жылу этип олтурма. Ма алай жашайдыла энди Натифа бла Лейля. Баш иелери уа, жаш сыйгенлерин да унутуп, бийчелерини табан тюплеринден кыарайдыла: не айтасыз да, не этебиз деп. Баям, биринчи жыйырма жыл озганды, ала юйор кыурап жашаганыла. Ма алайды сыймекликиню. Насыплы адамла огуурсуз болмайдыла.

«Кыалай игиди мени эрим да, дертим да болмаганы», – деучо эдим эртте, алагга тынгылай. Энди уа жашау бир да эригуло көрүнеси. Кимге дерт тутуп, алгга атласын адам?

МУСУКАЛАНЫ Сакнат.

Насыптыла огуурсуз болмайдыла

Хапар

жапсарыгга суюпо, андан санай турганма былганы. Айхай, жазык ыннаны менича ангылаган кыайда? Сёзюм да тауусулгунчу, аны кесип:

– Жомакды ол бары да! – дейди Натифа. – Мен насыпсыз! Бек насыпсыз! Алай... кишиге дау этмейме. Анам жарлы да айтхан эди: «Не көрүнгенди санга Ахматны бу жёрмеге жеталмагын киштиги?» – деп. Айхай, аны ангылар баш кыайда? Хау, кишиге дауум жокду. Жалаанда кыадарыма ыразы тойлолме. Не ариулык, не насып, не акыл – ючюнөндөн бирин берирге керек эди да ол манга? Огыёсө мен аладан бирине да тийишли тойлолме депми юлюшсюз этгенди?

Билеме аны кыйынлыгы уллу болганын: баш иеси башханы сыйгенди деп, ишеклик кысып, кече – тюшо, кюндюз тынчлыгы кыалмай, ма алай жашайды бу эки ыйыкыма. Бизни да андан жыйганды – тарыгырыгы келип, жапсары излеп.

– Ётюрюк болуп.
– Ётюрюк а бир тойлолдо да! Зауурбекни компютеринде ала бир бирге жазган сыймеклик назмуланы окумагын эсем, эки кёзюм чыккысын!

– Чыккысы! Ала санга энтта да керек боллукдула. Эр кишиле бары да бирдиле, – дейди ючюнчюбюз Лейля. – Мени ыннам да айтычу эди: «Биринчи жыйырма жылда кыйынды эр киши бла жашаган, арта уа кыолгга юйренген кючюк кибик болуп кыалады ол», – деп. Жыйырма жыл бир аз заманчык кибик. Ненча жыл жашайсыз сиз бирге?
– Онбеш...

Кимни кишиси кыарамаганды башха жанына?

– Сеники дамы?!
Натифа алай соругга керек тойло эди. Айхай, хар ким да дунягга, тегериндегилеге ичинде болганын чыгарып береди. Акылы алай болур эди. Ол не, биз барыбыз да сейир этерден кыалмагандыз, заманында ариу Лейля, Беш да Тау элни хар биринде андан иги да сыйдомлоу беш-алты сыйген жашы болуп турганлай, анга барганына.

– Меники да, – деп, сакылын ёрге-энише этип, шагъатлык этеди кеси кесине Лейля. – Ма олчук – мен этген ашдан тойганчык. Тойган не? Эсиргенчи! Ма ол аш орудан этилген кыйма кибик Таубийчик! Гитчешчык! Алай а быдыр салганчык! Ол кюздөн артык тархан кишичи! Башханы сыйгенди. Ол а...

– Кимге ажашханды? – Натифа алай сормаса, Лейляны суратлау усталыгы энтта да кёп жанын ачаргга боллук эди, баям.

– Биргесине ишлеген бир сабийге! Сыйдамбетчик, бурмачашчык, марал улакчык кибик, бийик санлыкчык, кыозу тишличик, тайчык кибик аны бир кёзлери, бир кирпиклери бардыла да ...

Баш иесини сыйгенине махтанганча көрүнол:

– Аллаины уа ким да суюр! – дедим.

– Да, хау. Ма алай болуп турганлай да, жылайма. Сенича этип айланмайма. Кыуру сенмисе алай жашаган? Алда, асыры эскиден, кюе кыакыган Тон кибик болуп турганма, кесимден кёлом чыгып. Арта да болумну кыол-

Биз биргебиз

Билимлери, сынаулары да жараганды

Сочиде XXII кыш Олимпиада оюнла бардырылганы февральда 10 жыл болды. Ол Россияны тарыхында - биринчи, Совет Союзну заманындагы санасаг а, экинчи Олимпиада эди.

Халкыла аралы спорт оюнла башланырдан төрт жыл алгга уа Сочиде ала бардырылык жерледе хазырлануу ишле башланган эдиле. Алагга уа бизни жерлешлерибиз - Бийик-тау геофизика институту алимлери Аналаны Махти, Анахаланы Кошкинбай, Уяналаны Виктор, Батчаланы Илияс да - тири кыатышхандыла.

Сёз ючюн, Аналаны Махтини ыркы келирге, кыар юзюлорге боллук жерлени ачыкылау жаны бла уллу сынауу барды. Ол Сочини Кызыл Таласында таудан ыркы келирге бол-

Аналаны Махти, Анахаланы Кошкинбай.

Уяналаны Виктор, Батчаланы Илияс.

лук жерлени тинтенди, андан сакылануу амаларын да жарашдырганды. «Сочи-2014» Олимпиада объектлени ыркы басуудан сакылаула салган кыйыны ючюн Аналаны Махти Россияны Президентни Владимир Путин кыол салган грамота бла эмда РФ-ни Спорт министрствосуну эсде кыаллык майдалы бла сауыгаланганды. Аладан сора да, ол Росгидрометни, Табийгат байлыкыла эмда экология министрствону сыйлы грамоталарына тийишли болганды.

Техника илмуланы доктору, КМР-ни илму-суну сыйлы кыулукучусу Анахаланы Кошкинбай да Россияны Президентини бюсоруе кыагыты бла белгиленгенди. Кыш Олимпиада оюнла гга хазырланган кезиуде спорт объектлере ыркы келирге боллук жерлени тинтиуу бла кюрөшгөн алимлени кыуумуна башчылык этгенди.

Уяналаны Виктор, Батчаланы Илияс да дуня спорт эришулени бийик даражада бардырыула кеслерини тийишли юлюшленин кыошхаладан билеридиле. Ала да ишленгенди Сочини Кызыл Таласында.

Трамтала, башха белгиле бла сауыгаланганла ала Бийик-тау геофизика институту директору Беккиланы Мухтар Москвадан келтирген эди. Саугаланы уа алимлеге «Росгидрометни» башчысы Александр Фролов берген эди. Ол заманда, башха атлары айтылган алимледен сора да, Бийик-тау геофизика институт да энчи белгиленгенди.

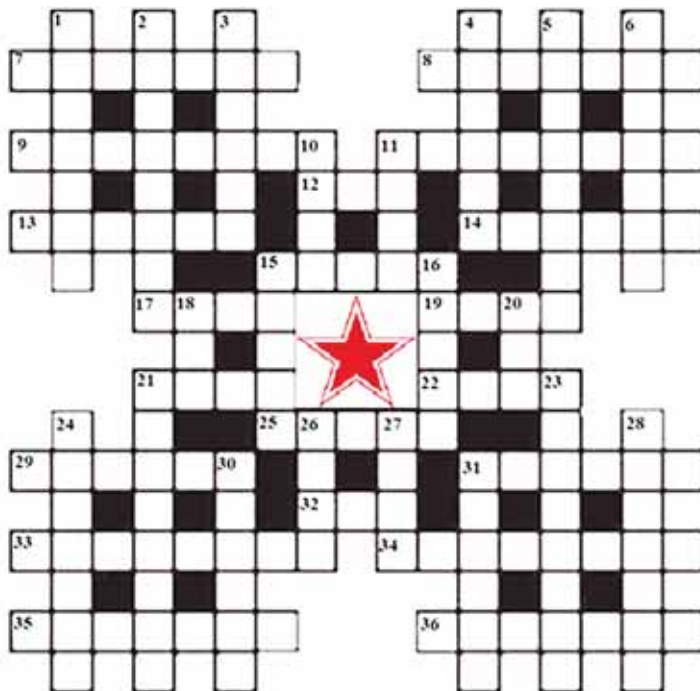
Майдаллагга бла грамоталагга дагыда ВГИ-ни алгынны директору Таппасханланы Валерий, Анатолий Аджиев, Ольга Кумукова, Наталья Кондратьева, Надежда Кузнецова, Анзор Шерхов эмда Михаил Докунин да тийишли болгандыла. Институтта ишлегенле кыш Олимпиада оюнла кыоркыуусу эмда тынгылы бардырылур ючюн, кече-кюн демей, төрт жылы ичинде, Сочиде жашап, тюрлю-тюрлю илму тинтиле бардырып тургандыла.

ХОЛАЛАНЫ Марзият.

СЁЗБЕР

ЭНИНЕ: 7. Китапны тинтип, оюмун айтуу. 8. Карл Марксны бек уллу иши. 9. Кызак элде таматала. 11. Бир бири бла байламлы болуу. 12. Казбек, Жантууган, Шхара. 13. Бир затны берип, бирсин алуу. 14. Жаш ёгюз. 15. Аш салынган жер. 17. Жаш. 19. Тюрсюн. 21. Аппага алай да айтадыла. 22. Ийнек сабий тил бла. 25. Какыны ишлениую. 29. Жарлы, жалангач. 31. Тауда ёсген дарман ханс (ятрышник). 32. Юйно чырагы, жылуу. 33. Тамгалы итлени тюрлюлери. 34. Болжалга жууукыга-ахлула баруу. 35. Кыаксанг да, аллай эшикни кыак. 36. Малны отлаула суюру.

ЁРЕСИНЕ: 1. Тау элледен бири. 2. Ишни болдуруула кюрөшю. 3. Биреуге ауурлук беруу. 4. Ачык жарага керекди ол. 5. Кыл кыбузуну тюрлюсю. 6. Жандауурсулук. 10. Уруш иш. 11. Кыанлы ол тохтатады. 15. Тогуз кыаруу болган ханс. 16. Холамда эл. 18. Тырнак бояу. 20. Эрттеги тарыхлы кырал. 21. Бир шарты бла энчи. 23. Кыозучукланы ишлери. 24. Жерде ишлеген. 26. Магданын бир тюрлюсю. 27. Хапарлашуу. 28. Саргалычуу ауруу. 30. Санану. 31. Дауур чыгарып, адамны кёлюн энши этиучо.

Газетни 18-чи номеринде басмаланган сёзберни жууаулары:

Энине: 5. Кёккёз. 6. Рамзан. 8. Узункай. 9. Насыпты. 10. Иерчи. 12. Уку. 13. Кадет. 17. Лак. 18. Табак. 20. Кыач. 23. Уча. 24. Ара. 25. Кыыл. 28. Аба. 30. Аязуу. 32. Оба. 33. Алтай. 34. Бал. 36. Парий. 37. Ишеклик. 39. Татарлы. 41. Узайуу. 42. Игилик.

Ёресине: 1. Акын. 2. Азайуу. 3. Урунуу. 4. Ызчы. 5. Кезлеуле. 7. Налтехчи. 11. Чек. 14. Акы. 15. Ат. 16. Ок. 19. Бараз. 21. Кыан. 22. Окта. 26. Жанлашуу. 27. Сабийлик. 29. Агга. 30. Ау. 31. Уя. 32. Ода. 34. Бектур. 35. Латвия. 38. Кран. 40. Асла.

Жигитликке бюзюн да жер барды

Энчи аскер операцияга кыатышып, аскер борчларын бет жарыккы толтурган аскерчилени юйюрлери бла республиканы жер-жерлеринде тубешиуле боладыла. Кеп болмай аллай тубешиу Кыашхатауда да бардырылганды. Аны кезиунде жигитлени жууккыларына жашлары, баш иелери тийишли болган саугала берилгендиле. Бу иште Черек муниципал районну администрациясыны башчысы Кюлбайланы Алан, аны орунбасарлары эмда эллини администрацияларыны башчылары кыатышхандыла.

Энчи аскер операцияда кишиликлерин кергюзтген жашланы КМР-ни Башчысы Казбек Коков да белгилегенди. Ол кюл салган ыспас кыагытпага аскер борчларын бет жарыккы толтурган черекчиле да кеп санда бардыла. Аланы саугялары жууккыларына бла ахлуларына берилгендиле.

– Биз жерлешерибизни, чынтты эр кишиле-ча, батырлык этип, алгга таукел баргянарлары

бла ёхтемленебиз эмда ала жууккы заманда хорлам бла махтаулу болуп кыайтыркыларына ишегибиз жоккы, – дегенди Кюлбай улу.

Ата журтну кыоруулаучусу кюноне атап, Орус география обществону «Альтаир» жаш тёлү клубу, Инал сырт тауга ёрлеп, аны тёппесинде 1942-1945 жыллада Кавказ ючюн уруш этген жигитлерибизни хурметлерине эсгеру кыанганы орнатханды. Быйыл а жолоучула биринчи кере Инал сыртты башына чыккыандыла, ол Кыялы тараккылары кесегиди, бийиклиги уа 2879 метрди.

Инал сыртта — эсгеру кыанга

Жолоучулукка башланган турист хазырланыуну ётген, энчи снаряжениялары болган эм ханслы бла оюлурга боллуктикледе барыуда юйренуелени ётгенле сайлангандыла. Аланы араларында «Альтаирни», Курортла эмда туризм, Табийгят байлыккыла эмда экология министрстволаны, Кыабарты-Малкыар кырал университетни келечилери да болгандыла. Талайы бу ёрлеуден сора тау туристлеге да саналгандыла.

Инал сыртны башына кыауум Гижит аузуну жанындан барганды. Боран ючюн жолу ахырына дери барырга онг чыккымаганды – машинала кыарга батып, аланы кыазып чыгырырга кеп кыаруу кыаратылганды. Болсада, кюнню халы аман туйюл эди, аны хайырындан, кыоркчуусулуккы амалларын да жалчыта, жолоучула башына жетгендиле, эсге-

риу кыанганы да орнатхандыла. Сора, эрттеги турист тереде бола келгенча, алайда болгянарларыны юсюнден жазып, кыагыт кыойгандыла, аны тауга энди ёрлерикле аллыккыдыла.

Бу иште республиканы курортла эм туризм министртини орунбасары Асланби Шхагапсове да кыатышханды. Внедорожникледе эм жауу туризмни айнытууда быллай башламчылыккылары маганалары улуу болгянын чертип, ала жаш тёлуюн Ата журтха сыймекликде ёсдорюуге себеплик этгенлерин чертгенди.

– Былтыр Кыялы тараккылары тёппелеринде эсгеру кыангаланы орнатууну тереси кыуралганды. Биз кергенден, жаш адамла таулага ёрлеуно, аны юсю бла тууган жерлерин теренирек таныууну, ата-бабаларыбызны хурметлеуно жаратадыла. Министрствобуз бу иште жаш тёлү биригулеге не

жаны бла да болушлук этерге хазырды, ишчилерибиз а ёрлеулеге кеслери да кыатышырга сюерикдиле, – дегенди ол.

«Альтаирни» башчысы Моккылары Тенгиз билдиргенича, ала 2016 жылдан башлап жыл сайын Ата журтну кыоруулаучуну кюнню белгилеуно чегинде халккыла аралы даражалы кыуртхыруучу Аккайлары Азнаурну башчылыккында Шау хуна ауушха чыгып турадыла. Озган ёмюрню 70-чи жылларында «Турист» клубу пионерлери Кавказны кыоруулаганланы эсгермесин орнаткан эдиле. «Былтыр а биз Ата журтну кыоруулаучуну кюнню аллында аллай эсгеру кыангаланы Лха тауда, кюзде уа Алмалы кыада салганбыз. Бу жолоучулугубуз жаш адамланы журеклеринде, эслеринде да кыалырына, ала кеп жылланы аны жылыулук бла эслерине тышюре турурларына ышанабыз. Ала, Улуу Ата журт урушну кыанлы кыазауатларында Кавказ ючюн жан берген ата-бабаларыбызны жигитликлерине атап, кыйын хауа болумлада ауур эсгеру кыангаланы тау башларына кётюргенлеге ыспас этерлерине ийнанабыз», – дегенди.

Ёрлеуге чыгарга себеплики Кыабарты-Малкыарны Курортла эм туризм министрствосу, Россейни ФСБ-сыны республиканы Чекчи управленийсы, «Кыабарты-Малкыар» РИА информация агентство этгендиле.

Кыарт аппасыны юсюнден жазгяанды

Нальчикни 20-чы школу окуучусу Гергаланы Жамиля Россейни Жигитлерини ассоциациясыны башламчылыккы бла кыуралган битеуроссей конкурсуна хорлаганды. Ол Ата журтну Жигитлерини кюнюне аталганды эмда кыаралны битеу регионларындан окуучула кыаралыбызга сыймеклики, Улуу Ата журт урушда, башха кыазауатлада аскерчилени батырлыккыларыны, кишиликлерини юслеринден келденжамала жазгяандыла. Жамиля уа Улуу Ата журт урушда ёлген кыарт аппасыны кыадарын тинтип, аны билдиргенди.

Конкурсу дипломун эм эзде кыаллыккы саугяны Жамиляга Ассоциацияны КМР-де биригуюн башчысы Атайланы Жашарбек бергенди.

Кыарыусузлагга болушуу аны журегиндеги

Ратмир Каров жамауат эм жандуурлук иш бла кыурегенли жыйырма жылдан атлаганды. Ол болушлук керекли адамлага эс тапдырады, Россейни торлю-торлю регионларында бардырдуу экология акциялага тири кыатышды.

Кеп болмай ол «Бирге болсак», хорларыккыбыз» деген битеуроссей премияны лауреаты болганды. Белгилерчады, Кыабарты-Малкыарны жамауатчысы кесини ишинде белгли поэт Инна Кашежованы назмусунда айтылган сёзлени кенг хайыранганды.

Бююнлюкде Ратмир Каров «Точка опоры» жамауат биригуюн таматасыды эм «Биринчилени атламылары» деген битеуроссей жамауат организацияны

регион бёлюмонде ишлейди. Ол анда социал жаны бла реклама материалланы хазырлайды. Жамауатчыны кыаралны регионларында жашиллендируу ишни бардырыу бла байламлы проекти хазырды. Ол анга «Халккы дипломатия» деп атаганды.

«Жамауат иш бла 2000 жыллада кыорешип тебирегенме, студент болган кезиунюмде. Ол заманда кыан берип да турганма», – дейди ол бизни бла ушаргында. Бююнлюкде Ратмир Россейни сыйлы донору деген атха тийишли болганды. Ол аны бла ёхтемленген да этмейди, бир бош ишни тамамлаганча алай сунады. Нек дегенде кыарыусузлагга болушуу аны кыанындады, ол ишни саулуугу болган кыадарда бардыргяндай турлуккыду.

Шуёхлары **УЯНАЛАНЫ Мухтарны кызы Аминатха** анасы **УЯНАЛАНЫ Кизика**, **УЛБАШЛАНЫ Кыайырбекни** кызы, дунясын алышканы бла байламлы улуу бушуу этип, кыайгы сёз бердиле.

Газетни келир номери 27 февральда чыгырыккыды.

Учредитель: Кыабарты-Малкыар Республиканы Парламенти бла Правительствосу

Баш редактор
КЪОНАКЪЛАНЫ Хасан

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

ТЕКУЛАНЫ Хауа
(баш редактору орунбасары),
ЖАНГУРАЗЛАНЫ Нажабат
(баш редактору орунбасары),
ТОКЪЛУЛАНЫ Борис
(жууаплы секретары),
МУСУКАЛАНЫ Сакинат,
ТИКАЛАНЫ Фатима,
ТРАМЛАНЫ Зукура,
УЛБАШЛАНЫ Мурат.

ТЕЛЕФОНЛА:

Редактору приёмный - 42-63-01. Баш редактору орунбасарлары - 42-38-21, 40-04-82. Жууаплы секретарь - 40-03-24. Секретариат - 40-93-62. Корректорла - 42-63-52.

Газет Басманы эм асрамлы информацияны эркинликлерин кыоруула жаны бла Кыабарты-Малкыар регион инспекцияда 2016 жылда 19 декабрьде регистрация этилгенди.
Регистрация номер — ПИ № ТУ07-00118. Индекс - П 5893

Газетни басмага "КМР-Медиа" ГКУ-ну компьютер службасы хазыр этгенди.

Газет "Издательство "Южный регион" ООО-ну типографиясында басмаланганды. Ставрополь край, Ессентуки ш., Никольский орам, 5а

Номерге графикге кёре 19.00 сагытта кюл салынады. 20.00 сагытта кюл салынганды.

ГАЗЕТНИ НОМЕРИН ЧЫГЪАРГАНЛА:

Тикаланы Фатима - дежурный редактор, Кучукланы Сафият, Кетенчиланы Зуфият - жууаплы секретары орунбасарлары; Ахматланы Люоза (1,12-чи бетле), Зезаланы Лида (2,3-ию бетле), Бийчеккуланы Жаннета (4,9,10,11-чи бетле) – корректорла.

Тиражы 1787 экз. Заказ № 357

Багысы эркинди.

РЕДАКЦИЈНЫ ЭМ ИЗДАТЕЛЬНИ АДРЕСИ:

360000, Нальчик шахар,
Ленин атлы проспекти, 5

электронный почтасы:
elbor_50@mail.ru